

### III. KOMUNIKATY

MACIEJ RAK  
Wydział Polonistyki  
Uniwersytet Jagielloński  
Kraków

#### KORESPONDENCJA ANTONIEGO KALINY Z SEWERYNEM UDZIELĄ

W Archiwum Muzeum Etnograficznego im. Seweryna Udzieli w Krakowie<sup>1</sup> znajduje się bogata korespondencja dokumentująca życie naukowe przełomu XIX i XX wieku. Ludoznawcze zainteresowania Seweryna Udzieli, a także jego duża aktywność na rzecz Towarzystwa Ludoznawczego i organizacji Muzeum Etnograficznego w Krakowie sprawiły, że do grona osób, z którymi utrzymywał listowne kontakty, należeli badacze tej miary, co Jan Stanisław Bystrzeński, Adam Fischer, Antoni Kalina, Jan Karłowicz, Izidor Kopernicki i Kazimierz Moszyński. Pod sygnaturą I/1889/Kpr. zgromadzono skąpą, gdyż liczącą zaledwie dwa listy i dwie karty pocztowe, korespondencję Kaliny. O potrzebie jej upublicznienia nie trzeba przekonywać, listy są bowiem nierzadko jedynym wiarygodnym dokumentem życia naukowego. Tak też jest w tym przypadku. Korespondencja obejmuje lata 1898-1904. Oczywiście, nie jest to jej całość, treść listów wskazuje bowiem na wcześniejsze naukowe kontakty, nie jest też możliwe, by była to tak bardzo nieregularna korespondencja.

Zgromadzone listy dotyczą trzech ważnych wydarzeń z historii ludoznawstwa:

1. założenia Towarzystwa Ludoznawczego oraz organizacji oddziałów terenowych TL. W listach jest mowa o oddziałach wielickim i krakowskim;
2. założenia „Ludu” i działalności redakcyjnej Kaliny;

---

<sup>1</sup> Dziękuję dr. Antoniemu Bartoszowi, dyrektorowi Muzeum Etnograficznego im. Seweryna Udzieli w Krakowie, za udostępnienie zbiorów archiwalnych.

3. realizacji projektu „Pieśń ludowa w Austrii” („Österreichisches Volksliedwerk”), zapoczątkowanego w 1904 roku.

Warto dodać, że Kalina poświęcił się ludoznawstwu dopiero w ostatnich latach życia. Wcześniej jego zainteresowania i działalność naukowa skupiały się wokół slawistyki i polonistyki. Należał więc do badaczy, takich jak Jan Karłowicz, którzy łączyli zainteresowania nad językiem z zainteresowaniami nad kulturą ludową. Dziś ta zależność jest przedmiotem badań etnolingwistycznych.

Przygotowując listy do druku, unowocześniłem ich pisownię i interpunkcję. W nawiasach kwadratowych rozwinąłem skróty, wyrazy niepewne oznaczyłem [?]. W przypisach wymieniłem tytuły publikacji, o których mowa w listach. Tu też objaśniłem niektóre realia i nazwiska. Objasnień nie ma przy tych nazwiskach, które są znane każdemu etnologowi.

## 1. 1898 List

Czcigodny Panie Inspektorze!

Zaległem bardzo z odpowiedzią na list Szan[ownego] Pana ostatni z d[nia] 18.10, czego jednak proszę nie brać do serca, gdyż wróciłem z wakacji dopiero 21.10, a góry korespondencji czekały na mnie, nawał nadmierny pracy i w[yżej] w[ymienione]. Więc powoli przychodzę do zwykłego porządku i piszę niniejszym. Przede wszystkim cieszy mnie bardzo rozwój Oddziału Wielickiego<sup>2</sup> i jego rozumna i praktyczna działalność. Sądzę, że tak jak Panowie czynicie, najlepiej będzie dla Oddziałów – z jednej strony pouczać się wzajemnie na miesięcznych zebraniach, z drugiej – rozdzielać pracę pomiędzy siebie odnoszącą się do zbierania materiałów. Taka praca systematyczna będzie miała ten skutek, że członkowie nabiorą zamiłowania do ludoznawstwa przez zrozumienie jego znaczenia, a okolica odnośna może być systematycznie zbadana i poznana. Co się tyczy poruszonych spraw przez Pana w listach poprzednich, to przyznaję, że sprawa kwestionariuszy<sup>3</sup>, choć bardzo ważna, przez to stosunkowo nie przynosi wielkiego rezultatu, że dostaje się szablonowym sposobem do rąk takich ludzi, których nic ze schematyzmu nie wypisuje, a którzy często oprócz niezajomości rzeczy okazują niechęć do takich poszukiwań. Ale ta sprawa znajdowała się w stylu jed-

<sup>2</sup> Wielicki Oddział Towarzystwa Ludoznawczego został zatwierdzony we Lwowie 16 maja 1898 r. podczas czwartego posiedzenia Zarządu Towarzystwa Ludoznawczego. Przewodniczącym i założycielem tego oddziału był Udziela. Funkcję sekretarza pełnił M. Rembacz, skarbnikiem był J. Kownacki, do zarządu ponadto weszli W. Koch, S. Czerski i J. Śliwiński. Sprawozdanie z pierwszego zebrania Oddziału Wielickiego TL zostało zamieszczone w „Ludzie” (por. Udziela, Rembacz 1898: 344-345).

<sup>3</sup> Na łamach „Ludu” publikowano odezwy do zbieraczy folkloru oraz kwestionariusze (szczególnie 6. rocznik „Ludu” z 1900 r.), by za ich pomocą gromadzić materiały etnograficzne. W redakcji „Ludu” powołano też komisję kwestionariuszową do opiniowania tych druków. Pierwsza masowa akcja kwestionariuszowa odbyła się w 1897 r., przygotowano wówczas i wydrukowano w języku polskim i ukraińskim kwestionariusz dotyczący pisanek, a następnie rozesłano do 1200 miejscowości.

nego z członków Zarządu<sup>4</sup>, który snuł sobie przy rozsyłaniu tysięcy egzemplarzy plany rozmaite. Teraz będziemy roztropniejsi i naturalnie przede wszystkim użyjemy pomocy i pośrednictwa oddziałów.

Również proszę donosić mi uprzejmie o nieotrzymaniu zeszytów „Ludu” przez Członków, ażebym ekspedycję upomniał w tej mierze. Na punktualności i regularnym odbieraniu „Ludu” zależy także chęć Członków wypełniania obowiązków, jakie względem Tow[arzystwa]a na siebie przyjmują.

Byłoby dobrze publikować rozprawki popularne, traktujące o ludoznawstwie lub o jego poszczególnych częściach. Nawet z Zarządu jest Komisja wybrana, która ma plan takie wydawnictwa opracować i tematy podać. Jako taką próbkę posyłam w załączniku broszurkę<sup>5</sup> Ad[olfa] Strzeleckiego<sup>6</sup>, która na początek może się przydać dla Członków.

Co się tyczy publikowania wzorów haftu białego<sup>7</sup>, zebranych przez Pana, to rzecz ta jest niezmiernie ważna i sędzę, musimy się tym zająć. Ja myślę, że Tow[arzystwo] powoli może temu przedsięwzięciu podołać, np. w ten sposób, że do każdego zeszytu „Ludu” dodawać będziemy 1-2 ark[usze]<sup>8</sup> wzorów wydanych, a w ten sposób zbierze się album pokaźny. Sędzę, że wydawszy w ten sposób 1 zeszyt takiego albumu, możemy się udać spokojnie do Sejmu<sup>9</sup> o subwencję na dalsze wydawnictwo i subwencja niechybnie nam będzie udzielona. Proszę więc rzecz tę systematycznie ułożyć i przesłać nam gotowe wzory do druku na 1 zeszyt. Również i hr. Potocka<sup>10</sup> z Rymanowa zgłosiła się do nas z ofertą, ażebyśmy wydali jej bogate wzory ornamentacji ludowych. Na razie musieliśmy zaniechać tego, ale myślę, że przyszły rok powinien przez nas być w tym kierunku użyty, ażeby na polu przemysłu domowego rozpocząć akcję, a praca taka będzie dla wielu, wielu ludzi zrozumiałą [sic] i przystępniejszą i dla Tow[arzystwa]a chętnych zjedna ludzi. O rozprawkę do „Ludu” o podaniu [sic] Tyńca<sup>11</sup> proszę. Jak Panu wiadomo, powstał w Krakowie oddział<sup>12</sup> – szczęść mu Boże. Tylko chcą nosić nazwę Od-

<sup>4</sup> Zarząd TL. W roku 1898 w skład Zarządu wchodził: K. Gorzycki, F. Krček, W. Rebczyński, A. Sienicki, B. Dybowski, F. Rawita-Gawroński, M. Sołtys, M. Wolska, S. Ramułt, A. Kollessa.

<sup>5</sup> Mowa tu o artykule A. Strzeleckiego, *Ludoznawstwo i zbieranie materiałów ludoznawczych* (Strzelecki 1895).

<sup>6</sup> A. Strzelecki (1869-1911), pseud. i krypt. A. Okszyk, Militans, A.S., A.St., literat, ludoznawca, publicysta, działacz społeczny.

<sup>7</sup> Mowa o przyczynku Udziela, *Wzory ludowego haftu białego (z okolic Krakowa)*, (Udziela 1899).

<sup>8</sup> Redakcja „Ludu” podjęła ostatecznie decyzję, by w kolejnych numerach pisma umieszczać po dwie tablice wzorów haftów (Redakcja „Ludu” 1899).

<sup>9</sup> Sejm Krajowy Galicji (1861-1918) podejmował m.in. działania w dziedzinie kultury i nauki, wspierał Teatr Polski we Lwowie, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Akademię Umiejętności i Muzeum Narodowe w Krakowie.

<sup>10</sup> A. Potocka z domu Działyńska (1846-1926), działaczka społeczna i oświatowa, właścicielka dóbr Rymanów-Zdrój i Oleszyce, żona S.A. Potockiego (1837-1884).

<sup>11</sup> Udziela był już autorem rozprawy *Tyńiec pod względem topograficzno-etnograficznym* (Udziela 1897), którą zrecenzował Kalina (1898).

<sup>12</sup> Krakowski Oddział TL został założony 4 grudnia 1898 r. i zatwierdzony we Lwowie 28 grudnia 1898 r., podczas szóstego posiedzenia Zarządu Towarzystwa Ludoznawczego. Założycielem i pierwszym prezesem oddziału był J. Świętek.

działu dla W[wielkiego] X[ięstwa] Krakowskiego<sup>13</sup>. Proszę o zdanie w tej kwestii. Załączam Szan[ownemu] Panu oraz wszystkim Członkom Oddziału Wielickiego serdeczne pozdrowienia i wyrazy prawdziwego szacunku.

Uniżony

Kalina

Lwów, d[nia] 12.12.[18]98

## 2. 1899 Karta pocztowa

Wielmożny Pan  
Seweryn Udziela  
Inspektor szkolny okręgowy  
Wieliczka

Lwów, d[nia] 20.02.[18]99

Wielmożny Panie Inspektorze!

Cena zeszytu kolęd wynosi 50 c[entów]<sup>14</sup>, naturalnie dla członków znacznie niższa jest ona, gdyż 30 c[entów]. Sprawą wydawnictwa haftów ludowych postanowił Zarząd zająć się i wkrótce o tym napiszę obszerniej. Obecnie zapytuję, ile mniej więcej takich wzorów ma zebranych lub może zebrać Tow[arzystwo], ażeby stosownie do tego obliczyć koszty i w zapisie [?] oznaczyć plan wydawnictwa.

Powolny sługa  
Kalina

## 3. 1901 List

Lwów, d[nia] 19.11.[19]01

Wielmożny Panie Inspektorze!

Wczoraj wysłałem Panu Inspekt[orowi] 8 kliszy ornamentyki ludu krak[owskiego] do użytku, co gdy się stanie, proszę o ich zwrot, a obecnie o rewers poświadczający odbiór klisz; obok tego 8 tablic, które zostały wydrukowane. Będące w mym posiadaniu zostaną w roku bieżącym odbite. Z nadesłanych prac, praca p. Mleczki obecnie będzie wydrukowana jako ładny przyczynek ludoznawczy<sup>15</sup>, inna później<sup>16</sup>. Czy P. Inspektor myśli o wzorach ornamentyki ludowej, która mogłaby być wprowadzona do szkół krajowych? Warto nad tym się zastanowić,

<sup>13</sup> Wielkie Księstwo Krakowskie to oficjalna nazwa Wolnego Miasta Krakowa po jego włączeniu do zaboru austriackiego w 1846 r. Wielkie Księstwo Krakowskie przestało istnieć w 1918 r.

<sup>14</sup> Ct. – cent; w Galicji *cent* był oficjalną nazwą *krajcara*, który stanowił 1/100 guldena.

<sup>15</sup> Mowa o artykule T. Mleczki, *Świat zmarłych. Zwyczaje i zapatrywania ludu polskiego w zachodniej Galicji* (Mleczeko 1902).

<sup>16</sup> Mowa o przyczynku T. Mleczki, *Olsza* (Mleczeko 1904).

raczej rącho zabrać się do dzieła, które bardzo jest potrzebne, a sprawa obecnie jest popularna. Jestem przekonany, że Rada Szk[olna] Kraj[owa]<sup>17</sup> dziełu takiemu z pomocą przyjdzie, wprowadzając wzory te do szkół i gimnazjów], a i Wydział Kraj[owy]<sup>18</sup> (Komisja przemysłowa) dla wydawnictwa udzieli zapomogi, jak mi jeden z wpływowych członków tej Komisji już dawno o tym mówił. Zresztą członkowie tejeż to dobrzy moi znajomi, którzy niejedno dla mnie zrobią. Więc proszę się nie ociągać, a obok pożytku publicznego, o który przede wszystkim chodzi, będzie dla P. Inspektora pożytek materialny, który może w części wynagrodzić pracę.

Niezawodnie dowiedział się P. Inspektor o rezygnacji z prezesostwa i nawet z członkostwa Tow[arzystw]a p. Świątka<sup>19</sup>, który obrażony na Redakcję „Ludu” (p. Zdziarskiego<sup>20</sup>) za umieszczenie jego krytyki pracy p. Młynka<sup>21</sup> w „Ludzie”<sup>22</sup>, uznał się zniewolony do takiego kroku. Nie wchodzę w to, czy dobrze się stało, że recenzja ta została pomieszczona w „Ludzie”, lub nie; – ja ją poświęciłem przed kilku laty na niewydrukowanie, lecz nie zaznaczyłem tego na skrypcie. Wyjeżdżając, oddałem skrypta panu Zdziar[skiemu], który ją wydrukował, a przez to tyle gniewu spadło na Redakcję. Zarząd główny rezygnację p. Świątka przyjął do wiadomości, gdyż nic innego zrobić nie może, bo oddział wybiera prezesa, zatem może on tylko przyjąć lub nie przyjąć rezygnacji. Ale słyszę z Krakowa, że tam nie martwią się tym postępkom pana Św[iątka], a i P. Inspektor zapewne jest tego samego zdania. Zatem jednak wymaga Tow[arzystw]o, aby obejrzeć się na osobistości odpowiednie, które obok przejęcia się sprawą miałyby dość energii, by Oddziałem dobrze kierować i przyczynić się do jego rozwoju. Kraków przecie – to grunt odpowiedni dla ludoznawstwa pol[skiego] (Lwów tym nie jest), tym ono powinno silne wypuścić korzenie. Proszę wziąć usilnie z p. Gustawiczem nad tym się zastanowić i uczynić, co trzeba.

Ja wyrestaurowałem się niezłe, gdyż bardzo osłabiony wyjechałem dzięki przepracowaniu się. Nie wiem, czy tylko ta sama praca, co dawniej, pozwoli mi długo cieszyć się dobrym zdrowiem. Na walne zgromadzenie Akademii<sup>23</sup> przyjadę do Krakowa zapewne, więc może się zobaczymy. Czy P. Inspektor nie ma

<sup>17</sup> Rada Szkolna Krajowa – instytucja oświatowa działająca w Galicji w latach 1867-1921, odpowiedzialna za nadzór nad szkolnictwem podstawowym i średnim.

<sup>18</sup> Wydział Krajowy to organ wykonawczy Sejmu Krajowego w Galicji odpowiedzialny za zadania administracyjne i organizacyjne.

<sup>19</sup> Świątek wystąpił z TL 26 października 1901 r.

<sup>20</sup> S. Zdziarski (1878-1928), folklorysta, sławista, historyk literatury, autor kilkunastu studiów opublikowanych w „Wiśle” i „Ludzie”; był sekretarzem TL w latach 1899-1904.

<sup>21</sup> L. Młynek (1864-1941), folklorysta, etnograf, działacz oświaty, założyciel oddziałów TL w Buczaczu (1897) i Tarnowie (1899).

<sup>22</sup> Mowa o krytycznej recenzji pracy Świątka (1893), której autorem był Młynek (1898). Świątek odpowiedział na tę recenzję polemicznie (Świątek 1899), zaś R. Zawiliński (1898) dodał sprostowanie.

<sup>23</sup> Mowa o Akademii Umiejętności. Kalina od 1884 r. był członkiem-korespondentem AU, a w 1895 r. został jej członkiem czynnym. Walne Zgromadzenie AU, o którym mowa w liście, odbyło się 30 maja 1901 r.

tam jakiej recenzji lub nie mógłby nam jakiej napisać? Brak nam zupełnie ich. Łączę wyrazy prawdziwego szacunku i poważania, a dla Pani Inspektorowej<sup>24</sup> ucałowanie rączek.

Uniżony  
Kalina

#### 4. 1904 Karta pocztowa

Wielmożny Pan  
Seweryn Udziela,  
Inspektor szkolny okr[ęgowy], Podgórze

Lwów, d[nia] 16.11.[1]904

Wielmożny Panie Inspektorze!

Otrzymałem dziś pismo z Ministerium z zaproszeniem do Komitetu dla obmyślenia wydawnictwa pieśni ludowych wszystkich ludów Monarchii Austr[iackiej]<sup>25</sup>. Ponieważ siły moje stracone z powodu ciężkiej choroby na wyjazd nie pozwalają, gdyż jeszcze nie wychodzę z pokoju, a uznając ważność tego przedsięwzięcia dla ludoznawstwa pol[skiego], przeto zaproponowałam Pana na moje miejsce, do tego Komitetu<sup>26</sup>. Posiedzenie pierwsze ma się odbyć 26 bm. w Wiedniu za zwrotem kosztów podróży. Sądzę, że Ministerium Pana Inspektora na moje polecenie do Komitetu powoła, a sprawa przez tę zamianę osób tylko zyskać może. Z moim zdrowiem coraz lepiej, ale jeszcze czas dłuższy potrwa, zanim mogę powiedzieć, że dobrze. „Lud” 9 zeszyt otrzymałem, który jest bardzo dobry. Panu Prof. Nitschowi<sup>27</sup> proszę ten zeszyt posłać, który reklamuję.

Serdeczne pozdrowienia  
uniżony  
Kalina

<sup>24</sup> Mowa o H. Udzieli z domu Piotrowskiej.

<sup>25</sup> Mowa o inicjatywie „Pieśń ludowa w Austrii”. W 1904 r. postanowiono, by wszystkie ziemie wchodzące w skład Austro-Węgier podzielić na grupy językowe i we współpracy z naukowcami przygotować wydawnictwo pieśni ludowych. Szczególnie zaangażowani w ten projekt byli: J. Pommer, A. Hauffen, L. Janáček i K. Strekelj.

<sup>26</sup> Udziela znalazł się w tym komitecie. W ramach pracy nad przewodnim tematem opublikował broszurę (Udziela 1909), która została przedrukowana w „Ludzie” (Udziela 1910).

<sup>27</sup> Badania i prace K. Nitscha także pozostawały w kręgu zainteresowań autorów publikujących w „Ludzie”. J. Leciejewski (1903a) opublikował krytyczną recenzję studium Nitscha (1902) o kaszubszczyźnie. Nitsch (1903) przygotował odpowiedź, w której bronił swojego stanowiska. Leciejewski (1903b) polemizował także z tą odpowiedzią.

O tym, że Nitsch blisko współpracował z TL, przekonuje fakt, że 9 czerwca 1917 r. referatem „Dialektologia a materialna kultura ludowa w świetle konkretnych przykładów” uświetnił wznowienie posiedzeń naukowych TL po przerwie spowodowanej działaniami I wojny światowej.

## LITERATURA

- Kalina A.  
1898 *Seweryn Udziela, Tyniec pod względem topograficzno-etnograficznym. W Wieliczce. Nakładem autora. Druk J. Litwińskiego 1897, 8-vo mał str. 17, „Lud” 4, s. 100-101.*
- Leciejewski J.  
1903a *Nitsch Kazimierz, Studya Kaszubskie. Gwara luzińska (Nadbitka z: „Materiały i prace komisji językowej Akad. Umiej. w Krakowie”. Tom I, 1902, 8-ka, str. 221-272), „Lud” 9, s. 91-92.*  
1903b *Odpowiedź, „Lud” 9, s. 204-206.*
- Mleczek T.  
1902 *Świat zmarłych. Zwyczaje i zapatrywania ludu polskiego w zachodniej Galicji, „Lud” 8, s. 48-56.*  
1904 *Olsza, „Lud” 10, s. 94.*
- Młynek L.  
1898 *Lud nadrabski (od Gdowa po Bochnię). Obraz etnograficzny. Skreślił Jan Świętek, członek Komisji antrop. Akad. Umiejętności w Krakowie, 1893, str. 728, 8<sup>o</sup>, „Lud” 4, s. 329-335.*
- Nitsch K.  
1902 *Studia kaszubskie. Gwara luzińska, „Materiały i Prace Komisji Językowej Akademii Umiejętności w Krakowie” 1, s. 221-273.*  
1903 *Polemika, „Lud” 9, s. 202-204.*
- Redakcja „Ludu”  
1899 *Uwagi do „Wzory ludowego haftu białego (z okolic Krakowa)”, „Lud” 5, s. 266.*
- Strzelecki A.  
1895 *Ludoznawstwo i zbieranie materiałów ludoznawczych, „Szkola”, s. 467-469, 475-477, 518-520, 536-539 (osobna odbitka, Lwów 1896).*
- Świętek J.  
1893 *Lud nadrabski (od Gdowa po Bochnię). Obraz etnograficzny, Kraków: Akademia Umiejętności.*  
1899 *Odpowiedź p. L. Młynkowi, „Lud” 5, s. 101-104.*
- Udziela S.  
1897 *Tyniec pod względem topograficzno-etnograficznym, Wieliczka, nakładem autora.*  
1899 *Wzory ludowego haftu białego (z okolic Krakowa), „Lud” 5, s. 265-266.*  
1909 *W sprawie zbierania pieśni i muzyki ludowej polskiej, Kraków, nakładem autora.*  
1910 *W sprawie zbierania pieśni i muzyki ludowej polskiej, „Lud” 16, s. 328-330.*
- Udziela S., Rembacz M.  
1898 *Sprawozdanie z pierwszego zgromadzenia członków Towarzystwa ludoznawczego, które odbyło się dnia 5. kwietnia 1898 roku o godzinie 5-tej po południu w Wieliczce, „Lud” 4, s. 344-345.*
- Zawiliński R.  
1898 *Sprostowanie, „Lud” 4, s. 454.*